

I R O D A L M I S Z E M L E

AMA BIZONYOS ERDÉLYI GONDOLAT

Tudom, csöppet se hálás a feladat, melyre vállalkozom, mikor tisztázó szándékkal hozzá akarok szólni Gaál Gábornak a *Korunk* decemberi számában megjelent Az „erdélyi gondolat” tartalma és terjedelme című szemlecikkéhez. Köztudomású, hogy tagja vagyok a cikkben emlegetett Erdélyi Helikonnak s így bárki azt mondhatná, *hazabeszélek*. De könnyít a helyzetemen a másik köztudomású tény, hogy a *Korunkkal* is, annak megindulása óta kapcsolatokat tartok fenn s a szerkesztő ezért nevemet a főmunkatársak értékes névsorába is befoglalta. Lehetséges-e ez és szabad-e vállalom a Gaál cikke után ezt a szemmel látható kétlakiságot?

Úgy érzem, hogy éppen az én helyzetem – paraszti nyelven: két közön állásom – fog itt szemléltető és megvilágító erővel hatni a vitában, amely nézetem szerint már kiinduló pontjában lesiklott az objektivitás alapjáról. Úgy érzem: csak az *egyoldalúan megfogalmazott* és nem szerencsésen demonstrált erdélyi gondolattól a *kevésbé egyoldalúan megfogalmazott* erdélyi gondolathoz kellene felebezni s nyomban kitűnne, hogy a *Korunk* és az Erdélyi Helikon nem egymással ellentett, *de egymást kiegészítő* kultúrmunkát folytatnak. Különben önmagammal szemben nem tudnám igazoltnak látni a szimultán munkát, melyet a két folyóiratban egyformán szívesen vállaltam és vállalok s vagy erre, vagy amarra le kellene vonnom a konzekvenciákat.

Pár sorban a Gaál cikkének kiinduló pontjával kell vitába szállanom, mely maga is megállapítja, hogy *reklámcélokra* adott ki egy naptárt az Erdélyi Szépmíves Céh. Az Erdélyi Szépmíves Céh tudvalevőleg könyvkiadóvállalat, melynek az volna a rendeltetése, hogy az Erdélyi Helikonnak nevezett szabad írócsoporthoz könyveit hozza forgalomba. Azon bizonyára nem ütközik meg senki benfentes, ha teszem azt Singer és Wolfner a maga reklámkalendáriumában nem csinál propagandát Móricz Zsigmond könyvei mellett, amelyeket tudvalevőleg az Athenaeum szokott kiadni. Miért kell kizárólag a Szépmíves Céh nevű kiadóvállalattól megkövetelni, hogy olyan szent legyen, amelynek nem a maga kiadványai felé hajlik a keze?

Tudom a választ is: akkor miért foglalja le a naptárban Kuncz Aladár kizárólagossági joggal az „erdélyi gondolat” minden érdemest egyforma melegséggel átölelő jelentését az erdélyi Helikon nevű írócsoporthoz számára?

Hát ez a Kuncz Aladár dolga, akinek védelmére nem vállalkoztam. De kettőt tudok. Egy az, hogy az „eszme”, a „gondolat” az *elképzelésben* mindig nagyon szép, sőt jóakarató embereknel egyenesen ideális, míg az eszme, vagy a gondolat

gyakorlati kivitele – emberek között – vajmi ritkán fedte tökéletesen az elképzelt ideált s a legtöbb esetben alig jutott túl a jámbor szándék dokumentálásán. A más az, hogy a helikonalapító Kemény János legtisztább intencióiról és valóban ideális elképzeléséről teljes mértékben meggyőződést szereztem, különben a magam személyére hamarosan levontam volna a szükséges konzekvenciákat. Hogy az ő ideális elképzelését, mely valóban a legnemesebben megfogalmazott „erdélyi gondolat” magaslatán mozog, mennyiben lehetett már, vagy még az írók egybefoglalása terén megvalósítani s miért nem lehetett már, vagy még a megközelítő abszolútumot elérni a megvalósításban: itt a tájékozottságom csődöt mond. De tudom, hogy Kemény Jánosnak szándékában van a teljesség elérése, amely felé lépéseket is láttam. Fennmarad egy jogosan feltehető kérdés: ha tegnap nem és ma nem, hát mikor? A feletet erre nem én vagyok hivatott megadni. Lehet továbbá, hogy a Kuncz megszövegezte „erdélyi gondolat” tartalmába és terjedelmébe nem fért be a Szibériai garnizon progresszivitása, de az erdélyi Szépmíves Céh kiadványaiban – úgyahogy – megtestesített erdélyi gondolat keretei közé belefért, a progresszivitásban Markovitson túltevő Nagy Dániel Cirkusza, meg a Sipos Domokos ébresztő erejű regényvázlata, a Vajúdó idők. Ezt tudom.

Most magáról az erdélyi gondolatról, melynek legutóbbi inkarnációjánál, a forradalmi években magam is jelen voltam s amely a gyakorlatban valójában sohasem tudott eljutni a százszázalékos kiteljesedéshez, mert különben tényleg nem csinálódhatott volna ezen a területen történelem soha. Tény, hogy első politikai testté válása a kápolnai unió, melyben a három nemzet először fogott össze, lényegében nem volt több, mint a három *történelmi* nemzet – értsd a nemesség – szövetkezése a Kardos Jakabék parasztlázadása ellen. Mert a három, sőt négy nemzetbeli elnyomott rétegek már előzőleg összefogtak volt. Tény, hogy a sokat emlegetett tordai országgyűlések határozatai, melyek elméletben a wilsoni pontok magasságában szárnyaltak Wilson előtt négyszáz esztendővel, a gyakorlatban a protestáns felekezetek jogkiterjesztését jelentették az eddig egyeduralkodó pápai egyházzal szemben. De tény, hogy bizonyos vonatkozásokban fékező, egyensúlyozó és kiegyenlítő hatással is voltak Erdélyben, akárcsak a sokszínű Svájc hasonló szabadságmozgalmi, illetve a svájci népeknek közösen hozott megállapodásai.

Utoljára – a régi magyar államiság keretei között – a jobb sorsra érdemes Erdélyi Irodalmi Társaság alapításánál öltött ez a gondolat testet, amikor a kormánypárti főszerkesztő: Petelei István kezdett harmonikus munkába a legélesebb negyvennyolcas publicistával, Bartha Miklóssal. Aki tudja, hogy a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején milyen éles szembenállást jelentett ez a két pártállás, meg tudja becsülni az erdélyi gondolat erejét, mely „Erdély mindenek felett álló érdekében” közös munkaterületen tudta összehozni az ilyen ellentétes pólusokat.

Ez az erdélyi gondolat *alulról fölfelé* kereste mindig a megnyilatkozás lehetőségeit, ezért azonos Erdélyben a haladás gondolatával, némi lokálpatrióta melléközöngével. Hiszen említettem, hogy először a *jobbágyok* testesítették meg Kardos Jakab vezérkedése alatt. Azután a reformáció törekedett a kiteljesítésére, mely kezdő korszakában teljességgel egyet jelentett a kor haladó törekvéseivel. A Kossuth–Mocsáry–Jászi-féle kantonális megoldás eszméjét ezek a történelmi emlékek sugalmazták, bizonyos gazdasági tekintetek mellett, melyek nyilvánvalóan a békés együttélést sürgetik az erdélyi népek között. S az impériumváltozás után az erdélyi gondolat felszínrekerülése egyenes folyománya a Kossuth–Mocsáry–Jászi munkának, mely akkorra Erdély nemzeteinek intellektuális rétegeit elég mélyen átítatta már. Hiszen a kolozsvári monstre munkáspör egyik román professzor tanuja nyíltan – bár elítélően – beismerte, hogy erdélyi román családok könyvespolcain a Jászi-féle ratnak tökéletes mintaképe, nagy lélek, hallatlanul biztosan működő észbeli képességekkel megáldva, egy ideálisan nagyszabású szerető”. Balzac viszont „az organizátor, a császárt, a polgári törvénykönyvet, a befejezett, konszolidált, jól kézben

irányzat milyen nagy teret hódított. A szászság pedig, melynek Hinterlandja sem az ókirályságban, sem Magyarországon nincs, magára nézve mindig is a legkedvezőbb megoldásnak látott volna egy ilyen elképzelésű területi autonómia-rendszer. A magyar középosztály pedig, melynek szemébe a Királyhágón átszivárgott jelszavakkal szemben Jászi nevét veres posztó lett volna lobogtatni, az erdélyi gondolattal legalább meg lehetett közelíteni, minthogy ez számára atavisztikus beidegződések révén sohasem válhatott idegenné. A népről nem beszélek. Az, ha nem izgatták, mindig az erdélyi gondolat szellemében élt és cselekedett.

Más kérdés azután, hogy a különböző oldalokról jövő kisajátítási kísérletek hányfelé és milyen abszurd formákba igyekeznek torzítani ezt az alapjában ideális elképzelést. A sovinizmus siet erdélyi magyar, vagy erdélyi román gondolattá transzformálni, sőt – *horribile dictu* – mindkét oldalon még enyhe antiszemitizmussal is hajlandók koronként megtölteni. Lényegében azonban nem lévén egyéb, mint Európa keleti szögén a nemzeti heterogenitások összehangolására és békés, közös kormányzására irányuló törekvés – a közösségen belül külön-külön nemzeti autonómiákkal elképzelve, természetesen – véleményem szerint – nem szabad lebecsülni éppen a haladás szemszögéből a sokat emlegetett erdélyi gondolatot, mert szerves része az Európai Egyesült Államok gondolatának. Mindez szabadabb légkör és szabadabb láthatár felé vezető út s mint ilyen, egészen bizonyosan nem áll ellenében a Korunk szabadabb légkört és szabadabb láthatárt sürgető útkereséseivel.

S még egyet. Nekem a magyar nyelv az egyetlen kifejező eszközüöm. Nem tudok sorsközösséget nem vállalni a néppel, mellyel együtt élek, egy nyelvet beszélek. A törzsem koronájával keresem Európát, de gyökereim – ha már életviszonyaim is idekényszerítenek – idekötnek. Apáczaik Csere Jánosnak Hollandiában is akadt volna katedrája. Ő azonban, ellenére minden megaláztatásnak, mely itthon érte, lefokozott pozícióban is itthon maradt, mert *felelősséget érzett* bizonyos fokig a néppel és környezettel szemben, melyből kinőtt. Az még nem egészen bizonyosan provincializmus, ha nem akarok kívülhelyezkedni, vagy felülhelyezkedni a sorson, mely a mellettem és velem együttélők számára kijelöltetett. Ugyanígy nem okvetlenül európaiság még azt mondani, hogyha valamely darabnak, vagy bármi más műnek Budapesten, vagy kissé arrább nyugat felé, sikere volt, azt én is tartozzam idebenn nagyra, sőt többre értékelni, mint az olyan művet, mely esetleg lokális sikerekkel sem dicsekedhetik. (Nem a Szibériai garnizonról beszélek, melynek értékét azt hiszem elsőnek én voltam bátor megállapítani a Korunkban.) Ezért mondom: a Korunk munkája egészen nyugodtan kiegészítheti az Erdélyi Helikon munkáját az erdélyi gondolat éppen eléggé tág keretei között. Olyanformán valahogy, ahogyan annakidején a kimondottan szépirodalmi tartalmú Nyugatot mintegy betetőzte a társadalomtudományt művelő Huszadik Század. Arra azonban megint az erdélyi gondolat kötelez, hogy az Erdélyi Helikon ne *csak annyi* legyen, mint a mai Nyugat a maga hatóterületén, avagy hogy a Korunk ne akarjon több lenni a Huszadik Század egyenes leszármazottjánál, a mai Századunknál. Hiszen több, mint húsz év időkülönbség van az említett budapesti és a most Erdélyben megjelenő két-két folyóirat között. Húsz év, egy világháború, forradalmak, impériumváltozások és sok más karaktert meghatározó determináns.

Ezenfelül pedig mi Erdélyben pozíció-előnyben is vagyunk: nyugatibbak lehetünk Magyarországnál és fiatalabbak a Nyugatnál. És még hozzá nemmagyarok sem tudunk lenni, hiszen a nyelvünk: a kenyerünk.

SZENTIMREI JENŐ